

УДК 005.1

ВИЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ

ОЛЕГ СОКОЛОВ,

*кандидат економічних наук,**докторант Донецького інституту Міжрегіональної академії управління персоналом*

Стаття присвячена визначенню принципів формування та розвитку систем управління як методологічної бази їх подальшого дослідження. Показана діалектична єдність законів і принципів організації, обґрунтовано виокремлення структурних, функціональних принципів, принципів організаційно-комунікативної спрямованості.

Ключові слова: принцип, методологія, система управління, закони організації.

Постановка проблеми. Дослідження будь-якого явища, системи або процесу базується на ряді принципів. Поряд із законами, поняттями, категоріями принципи є основними, вихідними елементами наукової теорії. Сутність принципу як результату трансформації теоретичних знань закономірностей прояву, функціонування й розвитку організації процесу або системи, отриманого з метою подальшого практичного застосування, дозволяє віднести відображені ним залежності не тільки до суб'єктивної, але й, певною мірою, до об'єктивної організації. Більше того, цілий ряд принципів спочатку було виділено й досліджено як найбільш значущий прояв реально існуючих об'єктивних організаційних закономірностей [1, с. 26]. Принцип (лат. *principium* - основа, першооснова) - першооснова, головна ідея, основне правило поведінки. У логічному значенні принцип є центральне поняття, основа системи, що являє собою узагальнення й розповсюдження будь-якого положення на всі явища тієї галузі знань, із якої цей принцип абстрагований [2, с. 294]. Перші спроби формулювання принципів управління відбулися ще в доісторичні часи. Так, принципи управління домашнім господарством і сільськогосподарським маєтком розглядав у своїх роботах Ксенофонт - давньогрецький письменник та історик (близько 430-355 або 354 рр. до н. е.) [3, с. 252].

Сьогодні в науковій літературі відсутній системний виклад принципів формування й розвитку системи управління та їхня чітка класифікація. Із цього приводу актуально звучать слова одного із дослідників теорії систем французького Відродження Етьєна Бонно Кондієвського в його роботі "Трактат про системи": "У питанні про системи накопичили стільки помилок лише тому, що не розкрили переваги та недоліки принципів, на яких вони ґрунтуються" [14, с. 6]. Тому особливо важливо методично переконливо обґрунтувати перелік принципів формування та розвитку систем управління, оскільки їх функціональне навантаження обумовлює якість подальшого дослідження систем управління з метою їх постійного вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз досліджень систем управління [4-8] показує невизначеність понятійного апарату, відсутність науково обґрунтованої класифікації принципів системи управління та їх складу як загального фундаменту побудови сучасного наукового дослідження.

Мета статті полягає у визначенні принципів системного підходу як основної методології дослідження систем управління для подальшої їх експлікації в теорію управління.

Виклад основного матеріалу. Еволюція методології дослідження систем управління, для якої характерні чотири рівні розвитку (табл. 1), наочно представляє формування загальних і загальносистемних принципів, що створюють базис для оцінки якості й ефективності системи управління сучасного підприємства.

Для уточнення переліку принципів системи управління розділимо поняття "система" й "управління", оскільки ці два інформаційно-ємних і неоднозначних терміни мають історично сформовану власну методологію дослідження, збагачену новітніми розробками й досягненнями економічної теорії й практики соціально-економічного розвитку суспільства.

Для визначення принципів системи управління спочатку акцентуємо увагу на слові "система", потім "управління", з подальшим синтезом феномена саме системи управління.

Для обґрунтованого визначення принципів системи управління (акцент на системі) звернемося до законів і закономірностей організаційного розвитку. Принципи, як відомо, є проявом законів і, отже, впливають із їх сутності.

Так, якщо з позицій системного підходу організація являє собою систему, а система управління є її підсистемою або системою нижчого рівня, то закони організації проявляються у вигляді принципів як власне в організації, так і в її підсистемах (системах). Більше того, оскільки змістова сторона принципів залежить від теоретичного й емпіричного рівня розвитку знання законів організації, варто очікувати появи нових принципів або їх уточнення.

№ 5 (105) вересень 2010 р.

Законам організації властиві риси, які розкривають загальні зв'язки й відносини в соціальному середовищі; прискорюють розвиток суспільного прогресу; підсилюють свій вплив на діяльність компанії з розвитком суспільних відносин. Закони організації утворюють теоретичний фундамент теорії організації, сприяють пе-

реходу від емпіричного підходу до професійного, дозволяють правильно оцінювати ситуацію, допомагають об'єктивно аналізувати накопичений досвід, сприяють підвищенню управлінської культури в компаніях [9, с. 96]. Сьогодні системний виклад проявів законів організації у взаємодії форм і методів реалізації їхніх вимог у науковій літературі відсутній.

Таблиця 1. - Еволюція методології дослідження систем управління

Рівень розвитку	Роль у розробці управлінських рішень	Принципи
Вищий рівень	Роль конструктивної критики. Формулювання умов і меж застосування. Наукова рефлексія.	– системності, – цілісності.
Загальнонаукові принципи й форми дослідження	Забезпечують правильну постановку проблеми (на змістовому й формальному рівнях). Створюють можливість постановки нових методологічних завдань.	– емерджентності, – біфуркаційності, – когерентності, – комунікативності, – самоорганізації, – ієрархічності, – поділу, – динамізму, – обумовленості функцій і структури системи її метою, – цілеспрямованості тощо.
Наукова методологія	Основа для проведення наукового експерименту. Забезпечує можливість вивчення тенденцій і закономірностей. Розширює можливості для використання методологічного знання з метою підвищення ефективності управлінських рішень.	– конкретності, – науковості, – безперервності, – універсальності, – інноваційності, – адаптивності, – комплексності й ін.
Методика й техніка дослідження	Пропонує певні засоби для вирішення поставлених проблем. Створює конкретну систему вимірювання й оцінки діяльності для прийняття рішення.	– оптимальності, – пріоритетності дій, – надійності, – послідовності, – погодженості, – інформаційної достатності й ін.

Для визначення принципів формування й розвитку системи управління як підсистеми організації необхідно простежити діалектичну єдність законів і принципів організації (табл. 2).

Закони організації, наведені у табл. 2, включають універсальні закони, дія яких поширюється на соціальні, біологічні, технічні системи, і специфічні, що поєднують ряд законів, які стосуються тільки соціальних організацій.

Одну з ключових позицій принципів формування й розвитку системи управління, безумовно, займають принципи управління. При цьому феномен управління простежується в тріаді підходів:

1. Синтаксичний (структурний) підхід, при якому управління розглядається як система елементів. Зазначимо, що для формування системи управління принциповим є не так проста взаємодія деякої сукупності елементів, як їхня взаємоузгоджена взаємодія для одержання інтегрального, узагальнюючого ефекту, результату, мети, заради яких і завдяки яким елементи безлічі організуються в систему. Тільки надійна структура може забезпечити життєздатність організації.

2. Семантичний (змістовий) підхід, що проявляється як процес прийняття управлінських рішень. Підкреслимо його унікальність, оскільки управлінські рішення, з одного боку, є невід'ємною частиною внут-

рішнього середовища організації, породжуються її цілями, завданнями, структурою, інтересами й цінностями працівників та менеджменту, а з іншого - відображають здатність менеджерів генерувати варіанти й робити альтернативний вибір. Саме управлінські рішення в остаточному підсумку визначають рівень продуктивності й ефективності всієї системи й процесів менеджменту.

3. Прагматичний (функціональний) підхід, при якому управління визначається на основі комплексу його основних функцій. Необхідно відзначити, що склад і кількість функцій управління кожен автор бачить по-своєму. Множинна класифікація функцій управління пов'язана, по-перше, з тим, що до категорії функцій відносять елементи всіх трьох підходів до управління, а по-друге, з неоднозначністю інтерпретації самого терміна "функція". В основу визначення сутнісного змісту цього поняття автором покладено принцип теорії систем про те, що функція об'єкта - це його місія, сенс існування, призначення.

Перераховані вище підходи визначають такі групи принципів управління, що формують їхнє сутнісне наповнення: структурні принципи, функціональні принципи, принципи організаційно-комунікативної спрямованості [10, с. 257].

Таблиця 2. - Взаємозв'язок законів організації й принципів системи управління

Група законів організації	Назва закону	Назва принципу	Характеристика принципу
Універсальні	Закон розвитку	Принцип інерції	Зміна стану системи управління відбувається через певний час після впровадження нових елементів.
		Принцип самозалежності	На зміну системи управління впливають елементи самої системи.
		Принцип еластичності	Система управління намагається згладжувати наслідки внутрішніх і зовнішніх впливів.
		Принцип безперервності	Система управління перебуває в постійній зміні.
		Принцип стабілізації	Система управління прагне до стабілізації найбільш ефективних етапів розвитку.
		Принцип цілеспрямованості	Система має мету, під впливом якої здійснюється інтеграція елементів системи в єдине ціле (тобто утворення системи), а також її функціонування й розвиток.
		Принцип співвідношення між частинами цілого	Система прагне до досягнення необхідних пропорцій.
		Принцип структурної стабільності	Стабільність системи є результатом стабільності її елементів.
		Принцип послідовності	Система управління послідовно проходить усі стадії життєвого циклу.
		Принцип емерджентності	Сума властивостей елементів, що складають систему, не зводиться до суми властивостей системи.
		Принцип ієрархічності	Розвиток і керованість системи управління забезпечується її ієрархічністю.
		Принцип інформаційної достатності	Система прагне отримати максимальну кількість якісної інформації.
		Принцип сталості й циклічності змін	У системі постійно відбуваються процеси поділу й об'єднання.
		Специфічні	Закон самозбереження
Принцип відповідності	Системі відповідає властива їй організаційна структура управління.		
Принцип оптимальної віддачі персоналу	Система найефективніша при оптимальному обсязі завантаженості персоналу.		
Принцип індивідуального сприйняття інформації	У системі сприйняття інформації залежить від індивідуальних характеристик особистості.		
Принцип достатності знань	Система розвиватиметься при підвищенні кваліфікації персоналу.		
Принцип вибірковості	Система краще переробляє інформацію, на сприйняття якої попередньо налаштований персонал.		
Принцип пріоритетності інформації	У системі стійкішою є та інформація, що надійшла першою.		
Принцип диверсифікованості способів подачі інформації	У системі краще сприймається інформація при різноманітному її поданні.		
Принцип поінформованості	Система працює тим краще, чим більше кожен її елемент поінформований про інші елементи, підсистеми.		

У групу структурних принципів управління, що включає принципи стану й розвитку системи управління, входять такі принципи: органічної цілісності об'єкта й суб'єкта управління, мобільності структури управління, раціонального сполучення централізації й децентралізації, неминучості організаційних змін, спрямованості організаційних перетворень, поєднуваності стрибкоподібних та еволюційних процесів, комплексності організаційних нововведень, участі персоналу в процесі організаційних перетворень, економічності організаційної структури.

До функціональних принципів можна віднести принцип спеціалізації та універсалізації процесів управлін-

ня, принцип спадкоємності управлінської діяльності, принцип паралельності, принцип ритмічності, принцип концентрації функцій, принцип оптимальності управлінського рішення, замкнутості загальнофункціонального управлінського циклу.

До групи принципів організаційно-інформаційної спрямованості входять принципи науковості, оперативності, комфортності, доступності завдань, зворотного зв'язку, погодженості, інформаційної достатності, корисності інформації, оптимальної ланковості.

Систематизація й характеристика розглянутих вище принципів системи управління (акцент на управлінні) представлена в таблиці 3.

Таблиця 3. - Систематизація принципів системи управління та їх зміст

Група принципів	Назва принципу	Зміст принципу
Структурні принципи	Принцип органічної цілісності об'єкта й суб'єкта управління	Дозволяє розглядати систему управління як єдине ціле, у якій кожний із елементів виконує певні функції
	Принцип мобільності структури управління	Забезпечує можливість створення в структурі управління легко переналаджуваних структур, які будуть здатні реалізувати нові функції
	Принцип раціонального сполучення централізації й децентралізації	Забезпечує найкраще поєднання адміністративних, технологічних і патронажних функцій виробництва й управління
	Принцип спрямованості організаційних перетворень	Забезпечує усунення неузгодженості між структурою цілей і структурою організації
	Принцип неминучості організаційних змін	Забезпечує реалізацію структурних рішень (зміни способів функціонування та структури системи)
	Принцип сполучуваності стрибкоподібних й еволюційних процесів	Забезпечує мінімізацію структурних стрибкоподібних змін як адаптаційної реакції на виниклу проблему
	Принцип комплексності організаційних нововведень	Забезпечує повне охоплення організаційними нововведеннями всієї організації
	Принцип участі персоналу в процесі організаційних перетворень	Забезпечує організацію залучення персоналу щодо питань нововведень уже на стадії їхньої проектної переробки
	Принцип економічності організаційної структури	Забезпечує найбільшу ефективність управління при мінімальних витратах на її утримання
Функціональні принципи	Принцип спеціалізації й універсалізації процесів управління	Забезпечує раціональний розподіл і спеціалізацію функцій управління
	Принцип спадкоємності управлінської діяльності	Забезпечує передачу й використання в створюваній системі управління найбільш ефективних методів управління, розроблених на ранніх стадіях системної еволюції
	Принцип паралельності	Функціонування системи управління припускає одночасне виконання окремих управлінських функцій
	Принцип ритмічності	Функціонування системи управління забезпечується регулярністю повторення процесів управління
	Принцип концентрації функцій	Забезпечує виконання однотипних функцій в одному підрозділі, виключаючи можливість дублювання робіт
	Принцип оптимальності управлінського рішення	Передбачає розробку управлінського рішення, найбільш адекватного для сучасного моменту (ситуації)
	Замкнутості загальнофункціонального управлінського циклу	Забезпечує реалізацію в системі управління, її підсистемах і елементах повного загальнофункціонального циклу управління
Принципи організаційно-інформаційної спрямованості	Принцип оперативності	Забезпечує своєчасне прийняття управлінських рішень
	Принцип комфортності	Забезпечує створення для людини максимуму зручностей для творчої діяльності при дотриманні вимог ергономіки
	Принцип доступності завдань	Забезпечує розуміння кожним працівником завдань, поставлених перед організацією
	Принцип зворотного зв'язку	Забезпечує можливість здійснювати безперервний контроль реакції на управлінський вплив
	Принцип погодженості	Забезпечує взаємозв'язок дій апарату управління та об'єкта управління
	Принцип інформаційної достатності	Забезпечує необхідний потік інформації для реалізації функцій управління

Група принципів	Назва принципу	Зміст принципу
Принципи організаційно-інформаційної спрямованості	Принцип корисності інформації	Забезпечує необхідну цінність інформації для розробки управлінського рішення
	Принцип оптимальної ланковості	Ефективність організації системи забезпечується оптимальним співвідношенням її ланок
	Принцип поінформованості	Система управління функціонує тим краще, чим більш поінформований управлінський персонал
	Принцип диверсифікованості способів подачі інформації	У системі краще сприймається інформація при різноманітному її поданні
	Принцип вибірковості	Система краще переробляє інформацію, на сприйняття якої попередньо налаштувався персонал
	Принцип індивідуального сприйняття інформації	У системі сприйняття інформації залежить від індивідуальних характеристик особистості

Зазначимо, що комплекс універсальних принципів системи управління, представлений в табл. 3, необхідно доповнити загальними принципами організації систем, що виражають сутність будь-якої організації, а саме:

- принципом сумісності як умови виникнення, збереження й розвитку системи;
- принципом актуалізації функцій, що відображає необхідність розмаїтості властивостей та їх функціоналізацію для збереження системи в складних умовах існування;
- принципом нейтралізації дисфункцій, що виражає потребу системи в гомеостазі як стійкій сукупності основних параметрів або властивостей системи;
- принципом зосередження функцій, що відображає необхідність узгодження функцій, зосередження їх на виконанні основної функції системи як єдиного цілого;
- принципом лабілізації, що відображає можливість структури мати все більшу кількість функцій без суттєвої зміни самої структури [11, 12, 13].

Ці принципи є методологічною базою загальної теорії організації, а отже, і системи управління як її найважливішої підсистеми.

Висновки

Таким чином, формування комплексу принципів системи управління в складі структурних, функціональних принципів та принципів організаційно-комунікативної спрямованості дозволяє створити методологічний базис дослідження та визначити напрямки для розробки науково обґрунтованої класифікації принципів систем управління.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сіменко І. В. Якість систем управління підприємствами: методологія, організація, практика : [монографія] / І. В. Сіменко. - Донецьк : ДонНУЕТ, 2009. - 394 с.

2. Философский словарь / [под ред. И. Т. Фролова]. - [4-е изд.]. - М. : Политиздат, 1981. - 445 с.
 3. Осовська Г. В. Менеджмент організацій / Г. В. Осовська, О. А. Осовський. - К. : Кондор, 2005. - 860 с.
 4. Макашева З. М. Исследование систем управления / З. М. Макашева. - М. : КНОРУС, 2008. - 176 с.
 5. Малин А. С. Исследование систем управления / А. С. Малин, В. И. Мухин. - М. : Издательский дом ГУ ВШЭ, 2004. - 400 с.
 6. Мишин В. М. Исследование систем управления / В. М. Мишин. - [2-е изд., стереотип.]. - М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2007. - 527 с.
 7. Могилевский В. Д. Методология систем: вербальный подход / В. Д. Могилевский. - М. : ОАО "Издательство "Экономика", 1999. - 251 с.
 8. Мельник В. В. Исследование систем управления / В. В. Мельник, Б. П. Титаренко, В. А. Волочиенко. - М. : Академический проспект, 2006. - 352 с.
 9. Смирнов Э. А. Теория организации / Э. А. Смирнов. - М. : ИНФРА-М, 2008. - 248 с.
 10. Сіменко І. В. Принципи організації системи управління господарюючого суб'єкта (соціально-філософський аспект) / І. В. Сіменко // Культура и экономика : междунар. науч.-практ. конф. (20-21 марта 2008 г.). - Донецк : ДонНУЕТ, 2008. - С. 255-257.
 11. Булкин Б. Е. Теоретико-методологические основы анализа и формирования организационных систем управления : автореф. дис. на соискание уч. степени д-ра экон. наук : спец. 08.00.05 / Б. Е. Булкин. - СПб., 2007. - 34 с.
 12. Мельник В. М. Основи економічного аналізу: короткий теоретико-методологічний курс / В. М. Мельник. - К. : Кондор, 2003. - 128 с.
 13. Сетров М. И. Основы функциональной теории организации. Философский аспект / М. И. Сетров. - Л. : Наука. Ленинградский отдел, 1972. - 164 с.
 14. Кондильяк Э. Б. Трактат о системах / Э. Б. Кондильяк. - М. : Госуд. социально-эконом. изд-во, 1938. - 212 с.

O. Sokolov

IDENTIFYING THE PRINCIPLES OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF MODERN MANAGEMENT SYSTEM

The article is devoted to identifying the principles of formation and development of modern management system as methodological bases of their feather research. Dialectic unity of lays and principles of organization is shown. Distinguishing structural and functional principles as well as principles of organizational and communicational nature is grounded.

Key words: principle, methodology, management system, lays of organization.

© О. Соколов
 Надійшла до редакції 27.08.2010

№ 5 (105) вересень 2010 р.